

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового,
екологічного та аграрного права
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ (У ПОРІВНЯННІ З ТРАДИЦІЙНИМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИМИ ДОГОВОРАМИ)

Договірне право є основним інститутом цивільного права, яке заклало правові підвалини становлення, розвитку та поширення договірного регулювання. Враховуючи універсальність цивільно-правової моделі договору, представники цивільно-правової науки обстоюють цивільно-правовий характер договорів, що регулюють природоресурсні відносини. В окремих дослідженнях договори у відносинах використання природних ресурсів аналізуються з позицій концепції комплексних договорів (в рамках цивільно-правового інституту договору) або ж цивільно-правових договорів з особливими публічно-правовими компонентами. З іншої сторони, представники еколого-правової науки обстоюють галузеву самостійність земельних та природноресурсових відносин та правових засобів і форм їх регулювання.

Основним аргументом виведення природних об'єктів та їх ресурсів з-під сфери регулювання цивільного права є їх особливі характеристики, суспільне значення та специфічний правовий режим. На думку О. А. Беяневич, оскільки договори – це завжди не більше, і не менше правова форма певних відносин, то для з'ясування цілей регулювання окремих видів договорів необхідно враховувати специфіку тих благ, щодо яких виникають такі відносини [1, с. 69]. А. К. Соколова, проводячи розмежування еколого-правового і цивільно-правового договору, вказує на особливості предмету, яким є природоресурсні, а не майнові відносини, та об'єктів – не майно, а

природні об'єкти і ресурси, які розвиваються за своїми об'єктивними законами [2, с. 9–10]. На особливій біологічній і екологічній, а також матеріально-правовій природі, а не майновому, речовому характері землі та інших природних ресурсів наголошує В. І. Андрейцев [3, с. 240].

Найчастіше договори використання природних ресурсів характеризуються як цивільно-правові договори оренди, тим більше, що це поняття використовує й законодавець (договір оренди водного об'єкта). І навіть ті договори, які не визначені як оренда (наприклад, договір довгострокового тимчасового користування лісами), мають багато спільних рис з конструкцією договору оренди. Однак оренда у природноресурсових відносинах має свої особливості. Насамперед, об'єктом оренди може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ). Відповідно до ст. 185 Цивільного кодексу України неспоживною є річ, призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу. Однак, ознака неспоживності для частин природних об'єктів, природних ресурсів, що передаються в оренду, набуває власного розуміння. Крім специфічного критерію відмежування договорів оренди природних ресурсів від класичних цивільно-правових, пов'язаного з об'єктом оренди, варто вказати і на ряд інших особливостей договорів використання природних ресурсів (не тільки оренди), які відрізняють їх від цивільно-правових договорів.

1. Обмеження свободи договору, яка є однією з базових засад договірної цивільно-правової регуляції. Ст. 627 Цивільного кодексу України закріплює, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Безумовно, слід повністю погодитись з твердженням В. В. Луця, що «свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках чинних нормативно-правових актів» [4, с. 38]. Але навіть перший погляд на ознаки свободи цивільно-правового договору показує суттєву різницю їх проявів стосовно договорів використання природних ресурсів. Міра свободи договору є різною в різних видах договірних конструкцій природокористування. Максимально вона збережена в договорах оренди водних об'єктів, угодах про розподіл продукції, хоча і тут законодавство встановлює широкий перелік

обов'язкових умов, які слід включати в зміст договору, підстави його припинення тощо. Щодо угод про умови користування надрами, договорів про умови ведення мисливського господарства, то вони укладаються на підставі прямої вказівки закону з надрокористувачами чи користувачами мисливських угідь, які отримали відповідні природні ресурси на підставі адміністративних процедур (дозволів, рішень тощо). Але навіть у випадку зміни законодавства та надання цим договорам більшої саморегулятивної цінності, певні положення, які обмежують свободу договорів використання природних ресурсів, об'єктивно будуть існувати. Природноресурсове законодавство повинно чітко визначати види, порядок укладення, форму, істотні умови договорів, що знову ж таки, визначається особливостями їх об'єктів та предмета.

2. Специфіка формулювання умов договору. Це проявляється, з одного боку, в дуже деталізованому визначенні законодавцем обов'язкових і додаткових умов договору (як, зокрема, має місце в Законі України «Про угоди про розподіл продукції»), з іншого – у закріпленні ряду еколого-правових обмежень на дії природокористувача – сторони договору. Обов'язковим для формулювання змісту договору є врахування і відображення еколого-правових обмежень у поєднанні з забезпеченням приватних інтересів природокористувачів, а також прав необмеженого кола суб'єктів на доступ до безпечних природних благ (право загального природокористування). У договорах використання природних ресурсів повинні бути детально прописані: гарантії природокористувача від необґрунтованих змін законодавства; чіткі та вичерпні підстави припинення договору; положення, які обмежують відповідальність користувача за попередню шкоду об'єктам; конкретизовані вимоги щодо екологічних нормативів; способи захисту прав та форми звернення у випадку порушень прав та інтересів сторін; обов'язок забезпечувати природокористування способами, які не виснажують природні ресурси, не призводять до їх деградації, погіршення кількісного та якісного стану і способи його забезпечення (систематичність обстеження природного ресурсу, збирання та накопичення інформації про його стан, контроль та незалежний аудит діяльності тощо); переважне права на переукладення договору на новий термін у випадку добросовісного виконання природокористувачем своїх обов'язків за договором; заходи економічного стимулювання природокористувачів, які

застосовують нові технології, що дозволяють мінімізувати шкоду навколишньому природному середовищу.

3. Особлива цільова спрямованість природоресурсного договірної регулювання. В. А. Васильєва зауважує, що сутність будь-якого правового відношення полягає в його спрямованості, тому саме основна мета, а не супутні елементи повинні визначати його правову природу. Мета ж договірної правовідносини зводиться в кінцевому рахунку до обслуговування інтересу, задоволення якого прагне суб'єкт [5, с. 113]. Якщо у сфері цивільно-правових відносин основна цільова спрямованість практично будь-якого договору зводиться до опосередкування обороту майнових, матеріальних благ, то у сфері природокористування основна цільова спрямованість регулювання повинна бути пов'язана із забезпеченням пріоритету охорони природного ресурсу. Природоресурсне законодавство як першочергове завдання закріплює збереження природного ресурсу, його раціональне та ефективне використання, забезпечення відтворення. І лише вторинною метою договорів має бути опосередкування господарської експлуатації природного ресурсу, вилучення з нього корисних властивостей.

Безумовна цінність цивільного права полягає в тому, що саме його норми є основою конструкції договорів різних видів, закріплюють загальні положення, пов'язані з визнанням недійсними, забезпеченням, виконанням договорів, однак специфіка використання природних ресурсів, яка повинна відображатись у змісті договорів, у встановленні прав і обов'язків, порядку і способів відшкодування шкоди тощо, має визначатись нормами природоресурсного права. Субсидіарне застосування норм цивільного права є необхідним, однак таке застосування не змінює правову сутність і правовий режим договорів використання природних ресурсів. Природоресурсні договори виступають формою регулювання відносин використання природних ресурсів, у яких поєднані приватні і публічні елементи, зумовлені необхідністю захисту публічних екологічних інтересів, а також норм різної галузевої належності на основі природоресурсної специфіки, визначеної нормами екологічного, зокрема, природоресурсного права. Об'єктивною підставою виокремлення групи договорів використання природних ресурсів є процеси функціональної правової спеціалізації, які супроводжується деталізацією та конкретизацією предмета правового регулювання, а також формуванням системи спеціальних

галузових правових засобів, що використовуються в межах відповідної галузі.

Список використаних джерел

1. Беляневич О. Про спеціалізацію в правовому регулюванні господарських договірних відносин. *Право України*. 2010. № 8. С. 64–71.
2. Соколова А. К. Договори на користування природними ресурсами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1993. 18 с.
3. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія. Донецьк: Національний гірничий університет, 2011. 373 с.
4. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
5. Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.

Кохан Наталія Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Одним з найважливіших серед соціально-економічних прав людини й громадянина визначено право на працю, оскільки праця в першу чергу є основним джерелом доходу особи та можливість особистого і суспільного багатства і добробуту народу. Стаття 2 КЗпП України встановлює, що право на працю забезпечується державою, яке проголошується статтею 43 Конституції України. Згідно нього, кожній особі гарантується можливість заробляти на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].